

KARLAPLAN 8 / NARVAVÄGEN 37

Harpan 24, Östermalm i Stockholm

Antikvarisk slutrapport efter utbyte och
rekonstruktion av stuckfris på hörntornet

KARLAPLAN 8 / NARVAVÄGEN 37

Harpan 24, Östermalm i Stockholm

Antikvarisk slutrapport efter utbyte och rekonstruktion av stuckfris på hörntornet

Datum: 2020-11-20

Beställare: Brf. Harpan 24 genom Karl Magnus Westrin

Wenanders Byrå

Grevgatan 28
114 53 Stockholm
Tel: +46 70 614 14 55
www.wenanders.se

Upprättad av:

Vicki Wenander, bebyggelseantikvarie och byggnadsingenjör, personcertifierad som sakkunnig för kulturvärden enligt KUL2.

Omslagsbilder:

- Flerbostadshuset, sett från Karlaplan i mars 2018.
- Närbild på den nya stuckfrisen, när den impregnerats. Foto: Björn Forsman.
- Flerbostadshuset, sett från Karlaplan i november 2020.

Där bildkälla ej anges är fotografierna tagna av Vicki Wenander.

INNEHÅLL

INLEDNING.....	4
Bakgrund	4
Om slutrapporten	4
Syfte och mål med den genomförda åtgärden.....	4
Tid för genomförande.....	4
Medverkande i projektet	4
BESKRIVNING AV UNDERHÅLLSBEHOVET	5
Stuckfrisen före renoveringen.....	5
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER.....	9
Kopiering på plats före nertagning.....	9
Nyttillverkning av stuckfris på verkstaden	10
Montering av den nya stuckfrisen på plats.....	13
Målning av den nya stuckfrisen	14
Det färdiga resultatet.....	16
KULTURHISTORISKT RESULTAT	18
Uppföljning av projektets syfte och mål.....	18

Bilaga: Tidningsartikel om renoveringen av tornet, publicerad i *Mitt i Östergötland*, nr 47 2020.

INLEDNING

Bakgrund

Fastighetsägaren har under hösten 2020 låtit lägga om taket på byggnadens hörntorn. I samband med entreprenadstarten visade det sig att stuckfrisen som löper runt tornet, under tornets plåttak, var i sämre skick än vad man tidigare insett. Det fanns helt enkelt risk för att delar av stucken skulle kunna lossna och falla ner på gatan nedanför. Den bedömdes inte heller vara i ett sådant skick att det kunde repareras.

Tack vare ekonomiskt stöd från länsstyrelsen, enligt beslut 434-57439-2020/ 2020-09-25-26 har en kopia av den ursprungliga stuckfrisen kunnat gjutas och monterats upp i samband med takentreprenaden. Länsstyrelsens bidragsbeslut är villkorat med att projektet ska genomföras under medverkan av en antikvarie, att arbetet ska följa de handlingar som lämnats in, att antikvarien ska följa arbetet och lämna anvisningar, delta i byggmöten och besiktningar samt sammanställa en antikvarisk slutrapport.

Om slutrapporten

Denna antikvariska slutrapport är upprättad i enlighet med villkoren i länsstyrelsens tillståndsbeslut enligt ovan. Rapporten redovisar genomförda åtgärder och det kulturhistoriska resultatet. Den fungerar som återkoppling till länsstyrelsen, men också som kunskapsunderlag för fastighetsägaren vid framtida underhållsåtgärder.

Syfte och mål med den genomförda åtgärden

Syftet med åtgärden har varit att, med samma material och utförande som ursprungligen, återskapa stuckfrisen till ursprungligt utförande och gestaltning.

Målet har varit att vidmakthålla hörntornets ursprungliga gestaltning, särskilt med tanke på att de krönande plåtarbetena samtidigt iordningstälts till.

Tid för genomförande

Renoveringsarbetet inleddes i oktober 2020 och färdigställdes i november samma år.

Medverkande i projektet

Beställare:	Brf. Harpan 24 genom Karl-Magnus Westrin
Projektledare:	Projektledarhuset genom Peter Grabler
Stuckentreprenör	StuckBema AB genom Daniel Hillman
Stuckmålning	StuckBema AB genom Björn Forsman
Totalentreprenör:	JW Plåtslageri AB genom Andreas Holmberg
Antikvarisk expert:	Wenanders Byrå genom Vicki Wenander

BESKRIVNING AV UNDERHÅLLSBEHOVET

Stuckfrisen före renoveringen

Den ursprungliga stuckfrisen var sprucken och i ett så pass dåligt skick, att delar av den riskerade att falla ner. Eftersom stuckhantverket är ett levande hantverk och det med sedvanliga metoder skulle vara möjligt att gjuta av den befintliga (och även ursprungliga) frisen, för att därefter tillverka en exakt kopia, beslutades att detta var en bättre metod än att lappa och laga ursprungsfrisen.

Flerbostadshusen på fastigheterna Harpan 24 och 25, mot Narvavägen och Kartaplan i mars 2018. Den aktuella frisen är inringad med rött. På grannhuset (Harpan 25) är stuckfrisen på motsvarande plats borttagen sedan lång tid tillbaka.

Närbild på byggnadens hörntorn i augusti 2018, det vill säga två år innan upprustningsprojektet av tornets plåttak och stuckfris genomfördes.

Den ursprungliga stuckfrisen innan den plockades ner.

Närbilder på den ursprungliga stuckfrisen, där det uppstått sprickor i själva frisen.

Närbild på den ursprungliga stuckfrisen, innan den togs ner. Den röda pilen pekar på rester av den ursprungliga bemålningen i en varmbeige ton. (Den kimröksgrå kulören därunder är en pigmentering i gipsstucken, på grund av de utfyllnadsmaterial som användes vid stucktillverkningen i slutet av 1800-talet.) Det yttersta färgskiktet består av en modern färgtyp, med en kulör som påminner om den ursprungliga. Färgen har dock åldrats fult och är för tät för underlaget.

GENOMFÖRDAÅTGÄRDER

Kopiering på plats före nertagning

Innan den befintliga stuckfrisen revs, kopierades den plats. Detta gjordes genom att en gipskappa, motsvarande en mönsterrapport, tillverkades utanpå frisen. Kopieringsarbetet inleddes med att silikongummi penslades på i flera omgångar på den befintliga stuckfrisen. Efter att silikongummit härdat över natten, lades franskt parisgips (stuckgips), även detta i omgångar, utanpå silikongummit. Gipskappan armerades med hampa och glasfiberväv mellan gipspålagen. Till sist byggdes "ben av gips" på kapporna, för att de inte skulle slå sig när de lades upp på arbetsbordet i verkstaden och för att kapporna skulle kunna stå stabilt.

Efter ytterligare en natt på plats på tornet, var avgjutningen tillräckligt torr för att demonteras försiktigt. Även silikongummit togs loss. Gipskapporna hissades ner från ställningen med hjälp av det spel som ställningsbyggarna och plåtslagarna använt för att ta upp och ner tungt material. Gipskapporna var då fortfarande väldigt tunga av allt vatten som fanns kvar i gipsen. Avgjutningar av gips och silikon transporterades därefter till stuckverkstaden.

En rapport av stuckfrisen förses med silikongummi och stuckgips. Foto: Daniel Hillman.

Hela rapporten är täckt av en gipskappa, som senare togs till verkstaden. Foto: Daniel Hillman.

Nyttillverkning av stuckfris på verkstaden

På verkstaden fick gipskappan, som delats upp i tre delar, ligga i verkstadens uppvärmda torkutrymme tills den var helt torr. Delarna lades därefter på ett bord och silikongummiavtrycket som gjorde på plats återplacerades i kappan. Därefter göts ett nytt ornament i avtrycket och medan den nya gjutningen fortfarande var fuktig, togs den ur formen och lades på en specialsnickrad båge med samma radie som tornet. Medan nygjutningen fortfarande var blöt, skrapas och spacklas dess ytor till önskat resultat. Därefter vidtog bearbetning av detaljer, som frukter och blad, med stuckjärn och små skrapor. De skador på ursprungsstucken som traderats vidare till avgjutningen, lagades i med gips. Retuscheringsarbetet tog över en vecka. I detta skede sågades det 2,2 meter långa ornamentet upp i två delar, för att inte bli för tungt att hantera.

Rekonstruktion av bortfallna ornament på stuckfrisen pågår. Foto: Daniel Hillman.

Därefter lackades ytan med schellack och försågs med utkavlad lera med en tjocklek som motsvarade en blivande silikongummiiform. Därövanpå byggdes en ny gipskappa. När den torkat, lyftes den av tillfälligt och leran avlägsnades, innan gipskappan lades tillbaka. På så sätt tillskapades ett utrymme för silikongummi. Efter att ha försett den övre gipskappan med hål, genom vilka önskad luft kunde pressas ur, fylldes mellanrummet med silikongummi. Efter att materialet torkat, lyftes gipskappan av och silikongummit togs loss för att placeras i sin gipskappa. Därmed hade en gjutform med formen av de retuscherade ornamentet tillskapats och den nya stuckfrisen kunde slutligen gjutas. Den göts av franskt parisgipset, som armerades med hampa och glasfiberväv.

Även stucklisterna ovan och under stuckfrisens ornamenterade del är exakta kopior av ursprungslisterna, som mallats av. De nya listerna tillverkades genom att den ursprungliga listprofilen ritades upp på en plåt, ur vilken man klippte fram profilen. Denna drogs sedan på en kälke av plyfa utmed den träbåge i verkstaden som hade samma radie som tornet.

Till vänster: Formen är rekonstruerad. Till höger: Silikongummi. Foto: Daniel Hillman.

Till vänster: Schellack som grund till lerpåläggning. Till höger: De färdiga stuckelementen, i väntan på leverans till Karlaplan. Foto: Daniel Hillman.

Arbete pågår med den ornamenterade delen av stucfrisen i verkstaden. Foto: Daniel Hillman.

Till vänster: Den träbåge som fungerat som underlag för att motsvara tornets form. Till höger: Den släde för listdragning som använts vid nytillverkning av profilerade stucklistor. Foto: Daniel Hillman.

Till vänster: En stucklist dras fram. Till höger: En färdig stucklist ligger och väntar på träbågen. Foto: Daniel Hillman.

Montering av den nya stuckfrisen på plats

När alla delarna av den nya stuckfrisen var färdigtillverkade, levererades de till Karlaplan, där de vinschades upp på byggställningen. Före montage dammdades fasadteglet av och stuckfrisens baksidor ristades upp med kniv. För att stucklimmet ska få bra fäste, förvattnades ytorna och därefter smetades stucklim på i alla stuckdelarnas ytterkanter, innan de sattes på plats. Stuckfrisen förankrades även mekaniskt i teglet, med korrosionsklassade skruvar.

Slutligen spacklades skarvarna mellan stuckfrisens delar, med spackel av samma typ av gips som frisen tillverkats i. Därefter monterades de nytillverkade stuckprofilisterna ovan och under den ornamenterade frisen. Även här spacklades skarvarna med gipsmassa.

Den nytillverkade stuckfrisen, i väntan på att lyftas upp på Karlaplan. Foto: Karl-Magnus Westrin.

Montage av stuckfrisen pågår. Den övre profillisten saknas ännu. Foto: Karl-Magnus Westrin.

Målning av den nya stuckfrisen

Stuckfrisen målades med linoljebaserade produkter och färgen tillreddes av målaren själv.

Samtliga behandlingar innehåller i princip samma ingredienser, men med olika inbördes sammansättning. Den första behandlingen, impregneringen, bestod av en blandning av kallpressad linolja, balsamterpentin, standolja och en mindre mängd pigment. Mellanstrykningarna bestod av kallpressad linolja, standolja, pigment och en mindre mängd lacknafta. Slutstrykningen, som ännu inte är färdigställd i samband med upprättandet av denna rapport, kommer att bestå av standolja, pigment och en mindre mängd lacknafta.

Pigmenteringen av färgen utfördes med torrpigment och den närmaste NCS-kulören på färgen är NCS S1005-Y20R. Kulören är hämtad från och vald med hänsyn till den ursprungliga bemålningen på den ursprungliga stuckfrisen.

Bildkollage från det målningsarbete som utförts. Foto: Björn Forsman.

Till vänster: Närbild på impregneringsmålningen. Till höger: Frisen är impregnerad. Foto: Bjöm Forsman.

Impregneringsarbetet pågår. Foto: Bjöm Forsman.

Det färdiga resultatet

Stucken sitter på plats och den är målad, men målningsbehandlings slutstrykning kvarstår att utföra. Eftersom det kvarstår målningsarbeten och även vissa plåtarbeten står byggnadsställningen kvar, varför det inte går att uppleva slutresultatet fullt ut från gatunivån, men det går att ana hur det kommer att bli.

Vy mot de båda systerbyggnaderna mot Karlaplan, med det aktuella hörtornet i förgrunden. Stuckfrisen ses bakom den blå väven högst upp på ställningen. Bilden är tagen 20 november.

Hämtornet 20 november 2020.

KULTURHISTORISKT RESULTAT

Uppföljning av projektets syfte och mål

Stuckfrisens kopiering och rekonstruktion är ur ett kulturmiljöperspektiv mycket lyckat. Den nya frisen är mycket lik ursprungsfrisen, både vad det gäller gestaltning och hantverksutförande. Därmed har såväl syfte som mål med restaureringsinsatsen uppnåtts.

Närbild på hörnornet, sett från Karlaplan, 20 november 2020.

NYHETER · ÖSTERMALM

NYTT TAK. Andreas Holmberg på huvudentreprenören JW Plåt betraktar resultatet av tusentals arbetstimmar. Som kronan på verket toppas det med en ny spira, smidd för hand av en smed.

FOTO: PEKKA PÄÄKKÖ

DETALJNIVÅ. Plåten kommer på rulle och har klippts, falsats och bockats för hand av entreprenören. Med rätt underhåll beräknas det nya taket hålla i 80-100 år.

FOTO: PEKKA PÄÄKKÖ

HANTVERK. Den nya, 15 meter långa frisen av gips, är en avgjuten kopia av originalet, berättar Andreas Holmberg.

FOTO: PEKKA PÄÄKKÖ

Så fick tornet på Karlaplan tillbaka sin forna prakt

RENOVERING. Bostadsrättsföreningen satsade stort – fick även bidrag från länsstyrelsen

► **Som barn såg** Karl Magnus Westrin hur Strindberghuset revs på andra sidan gatan. Nu har föreningen där han bor gjort en påkostad renovering av tornet mot Karlaplan – så att det håller i 100 år till.

– Det är vårt ansikte utåt och det första man ser, säger han.

När den pampiga tegelkåken på Karlaplan 8 blev bostadsrättsförening runt millenieskiftet renoverade de fasader och tak med pengar från nya vindsvåningar som de lät bygga. Men de räckte inte till det svåraste: att byta taket på fastighetens karaktäristiska torn i korsningen Karlaplan-Narvavägen.

20 år senare tog föreningen tjuren vid hornen. Efter några år av lagande och lappande gjorde de en plan för att lägga om det rostiga plåttaket som blivit 130 år gammalt.

– Tornet är vårt ansikte

utåt, kommer man från Karlaplan är det det första man ser, säger bostadsrättsföreningens ordförande Karl Magnus Westrin.

Satsade mycket själva

I samband med detta gjorde föreningen en annan upptäckt som också skulle bli kostsam. Den 15 meter långa stuckfrisen av gips på tornets fasad var fallfärdig. Men att göra som på Karlaplan 6, den spegelvända andra halvan av huset där frisen helt sonika hyvlats bort, var inte aktuellt.

Av bebyggelseantikvarien

Vicki Wenander, som föreningen anlitat i samband med renoveringen, fick de tips om att söka det bidrag som Länsstyrelsen delar ut för vård av värdefulla kulturmiljöer.

Och bostadsrättsföreningen på Karlaplan 8 slank genom nålsögat. Det nya plåttaket fick de dock bekosta helt själva.

– Vi gjorde en budget som sprack ordentligt. Men vi har varit helt överens i styrelsen om att det är viktigt att göra det här, säger Karl Magnus Westrin.

För att kunna ta hand om en fastighet, och bevara den även om det kostar pengar, behöver man enligt Vicki Wenander tänka bortom kortsiktiga bokslut och personliga preferenser.

– Det handlar om att visa respekt, dels för tidigare generationer och hur de valde att gestalta miljön, dels för framtida generationer som kommer att må bra och trivas tack vare kvaliteterna

Min familj har bott i de här kvarteren i fem generationer, det är min hembygd.

i den miljö som vi nu har ansvaret att förvalta.

Intresse kan avgöra

Hennes erfarenhet är att fastighetsägare som tar ansvar för kulturmiljövården har en sak gemensamt: ett personligt intresse. Och bostadsrättsföreningen på Karlaplan 8 är inget undantag.

– Min familj har bott i de här kvarteren i fem generationer, det är min hembygd. När jag var barn kunde vi se genom fönstret hur narkomanerna ockuperade Strindberghuset och eldade upp parketten efter att hyresvärden tömt kåken, berättar Karl Magnus Westrin.

Johan Sjölund

TVILLINGTORN. Det identiska tornet på andra halvan av byggnaden, Karlaplan 6, som ägs av Svenska Bostäder, är märkt av tidens tand.

FOTO: PEKKA PÄÄKKÖ

RÖD TRÅD. Stuckaturerna i huset, både utvändigt och invändigt, har ett gemensamt formspråk.

FOTO: PEKKA PÄÄKKÖ